

# Avlägsna sociala förklaringar i stället för uppenbara biologiska mekanismer

Om en studie av narkotikamissbruk

Sten Levander

SMT fortsätter här att uppmärksamma aktuella avhandlingar inom vårt intresseområde - i detta fall med en granskning av en avhandling av Siv Byqvist från institutionen för socialt arbete vid Socialhögskolan i Stockholm. Granskare är Sten Levander, psykiatriprofessor i Malmö. Läsningen har aktualiserat viktiga frågor om integration eller bristande integration av biologiskt medicinska och psykosociala synsätt och traditioner. Trots många kritiska kommentarer är Levanders slutord att boken är läs- värd och kulminerar i ett välskrivet och intellektuellt stimulerande kapitel.

Detta skriver jag sent på natten lokal tid i Vancouver, jet-lagged och sömlös efter en hård arbetsdag med Miriam Gibbon, en liten, intensiv kvinna med sneda ögon i min egen ålder (snart 60). Hon har undervisat oss, deltagare i en internationell multicenterstudie rörande effekten av god eftervård efter avslutad rättspsykiatrisk tvångsvård, i diagnostik enligt DSMIV med hjälp av SCID, en strukturerad intervjumetod. En av mina kvinnliga kollegor frågar hur det känns för mig, som professor i psykiatri med välutvecklad manschauvinism och socionomopati, att undervisas av en kvinnlig kurator i mitt eget kärnämne. Kön, utbildning och bakgrund är ointressant, kompetens är viktig svarar jag. Miriam Gibbon har varit en central person i utvecklingen av högkvalitativa diagnostiska instrument inom psykiatri sedan tidigt 70-tal. Det är ett privilegium att få sitta vid hennes fötter.

Diagnostiken av beroende och missbruk har utvecklats inom DSM-traditionen med stor tankeskräpa och målmedvetenhet. Denna diagnostik citeras i avhandlingens sammanfattning, men inte i någon av de

sex delstudierna. En person som heter H Alksne (som förmodligen skrivit en icke publicerad amerikansk doktorsavhandling från 1980) "fastslår att missbruk är en social konstruktion som övertagits av medicinen men som där också kallas beroende". Inte en siffra rätt! Därmed är Siv Byqvist färdig med DSMIV. Två slutna världar i den skandinaviska miljön, jämfört med öppenheten i den nordamerikanska traditionen, med fruktbart samarbete mellan företrädare för den medicinska, den psykologiska och den sociologiska ansatsen kring komplexa fenomen som kriminalitet, missbruk och psykisk störning. Politiskt naiv idiotempirism tycker ledande svenska poststrukturalistiska sociala konstruktivister med rötter i 68.

## Onödiga tjuvnyp

För mitt avhandlingsarbete i psykiatri handledes jag av en kvinnlig psykolog med orubblig kvalitetsinställning, Daisy Schalling. Slokörad dröp jag av från handledningssessionerna med det vanliga budskapet: 'consistency is the hallmark of smaller minds'. Detsamma får mina nuvarande och tidigare doktorander höra av mig. När jag läser Siv Byqvists avhandling kan jag inte låta bli att fråga mig hur avhandlingen skulle sett ut om jag hade varit handledare. Inte felfri men mycket mycket mindre felbemängd. Jag skall då genast markera att sammanfattningen av avhandlingen är den klart bästa delen, och att slutkapitlet i ramberättelsen, 'Resultat och slutsatser' är skriven i en energisk och engagerad stil, utgör en god syntes av delarbetena och har den balans mellan den empiriska och teoretiska ansatsen som karakteriserar god vetenskap. Men psykia-

---

*Politiskt naiv idiotempirism tycker ledande svenska poststrukturalistiska sociala konstruktivister med rötter i 68*

---

---

*Vi borde kunna åstadkomma så mycket mera om vi kunde samarbeta i stället för att skjuta på varandra*

---

trin får sig ett onödigt tjuvnyp: 'Metoder bör utarbetas för att erhålla kunskap om missbrukares psykiska status'. Vad sysslar Ulf Rydberg och Mats Berglund (Sveriges två främsta medicinare inom missbruksforskningen) med? Varför citeras inte deras arbeten. Metoderna finns ju. Eller de arbeten som Siv Byqvists disputerade socionomkollega Agneta Öjehagen publicerat. Eller läkaren Agneta Österlings avhandling om kvinnliga missbrukare som kom ett halvår före Siv Byqvists disputation. Två världar och ett Ginnungagap däremellan. Vi borde kunna åstadkomma så mycket mera om vi kunde samarbeta i stället för att skjuta på varandra. Vi har ingen nytta av andras goda samarbete, t ex i Nordamerika, därför att vår situation och våra problem är rotade i vår egen sociala och politiska historia (det visar Siv Byqvists avhandling). Ska vi komma åt dem måste vi forska på hemmaplan. Tillammans.

'Consistency is the hallmark...'. Delarbete 6, en uppföljning av behandlingsresultat är inte bra. Innan ni läser den, beställ tid hos er optiker. Somlig text är oläsligt liten. Bortfallet av klienter är stort, 30% i en av de två grupperna. Könsfördelningen är oacceptabelt sned mellan grupperna. Statistiken är enkel och inadekvat genom att inte innehålla skydd mot massignifikans. Ett litet antal signifikanser övertolkas utan att den sneda könskvoten nämns. Inget försök görs till multivariat analys. Skulle man gjort det är jag övertygad om att man kunnat förklara mycket litet av utfallsvariansen utifrån de sociala variabelernas prediktorvarians. Detta för- tjänar också att sägas ibland. Sociala variabler har i många sammanhang ett



mycket beskedligt förklaringsvärde för sociala fenomen.

### Ointresse av samarbete

Delarbete 4, Manliga missbrukares kriminalitet och subkulturtillhörighet, är skriven på eländig engelska, med osäker terminologi och diverse felaktigheter. Jag störs av att t-test kallas T-test och centralstimulantia CNS i stället för CS (CNS är den etablerade förkortningen för det centrala nervsystemet både på svenska och engelska). I ramberättelsen är dessa vederstyggligheter korrigerade. Data insamlades via ett frågeformulär (SWEDATE) under tidigt 80-tal. I detta finns ett antal psykiatrirelevanta frågor. Jag deltog i datainsamling rörande två longitudinella studier med startdatum några år före respektive efter. Vi hade inga problem att formulera psykiatrirelevanta frågor som tillåter oss att skriva goda artiklar 20 år senare. De som konstruerade SWEDATE-formuläret misslyckades helt med dessa frågor. Tydligt var man också då, under tidigt 80-tal, ointresserad av samarbete och saknade respekt för psykiatriskt kunnande.

Den sociologiska ansatsen innebär perspektiv från hög höjd. Författaren försöker pressa in sina 698 klienter i fyra grupper utifrån enkla mediansnitt i två typer av variabler. När hon gör en clusteranalys på samma data (helt otillfredsställande beskriven i delarbetet, mer utförligt men långt ifrån tillfredsställande beskriven i ramberättelsen) får hon egentligen tre grupper och sex outliers. I min grupp om 80 svåra unga lagöverträdare hittar jag drygt dubbelt så många karriärtyper. En psykoanalytiker skulle hävda att det fanns 698 grupper med en person i varje, såvida

det inte fanns multipla personligheter, då skulle antalet grupper vara större än antalet individer. Vad är sanning? Eftersom det finns flera borde vi samarbeta. Jag skulle ha velat göra betydligt mer multivariata analyser på Siv Byqvists material. Med  $N=698$  kan jag analysera i varje fall 35 variabler i två split-half-grupper med hygglig stabilitet i lösningarna. Allmänt får jag en känsla av att det saknas statistisk kreativitet och kompetens i arbetena, med ett undantag: Delstudie 3, som till o m innehåller matematiska formler.

Resultaten av delstudie 4 är annars intressanta. Det finns en högkriminal grupp av manliga missbrukare som med avseende på debutålder i kriminalitet och missbruk, samt omfattningen av kriminalitet under tonår och vuxenliv, ser ut som vårt fängelsematerial, och som en 'light-version' av vårt material av svåra ungdomsbrottslingar (Daltog & Levander: 12000 crimes by 80 advanced juvenile delinquents, J Forensic Psychiatry, in press). I en tid då vår politiska överhet vill lösa missbruks- och kriminalitetsproblem med generell social primärprevention och situationsprevention behöver vi alla data som talar för att riktade preventiva och behandlingsinsatser bör ges utrymme, också. Inte minst för att komma åt den höga dödligheten i dessa riskgrupper.

En annan intressant subgrupp "psykiskt störda" missbrukare med hygglig social bakgrund och utbildning. Här är problemet att de psykiatriska primärdata är så dåliga (se ovan).

### Meningslöst försöka peka ut 'verkliga' orsaker

Siv Byqvist tar också upp gender-perspektivet, och gör det på ett förtjänstfullt sätt, i ljuset av ett litet antal viktiga förklaringsmodeller (det finns strukturalistiska orgier som förskräcker). Två perspektiv saknas som vanligt i denna typ av analyser: kvinnors betydligt högre ångest- och

depressionsbenägenhet och männens neuropsykiatriska sårbarhet och primärt sämre förutsättningar att utveckla social kompetens, som resulterar i en avsevärt högre frekvens av dyslexi, uppmärksamhetsstörning/hyperaktivitet, uppförandestörning och autismspektrumsyndrom. Här liksom i de flesta sammanhang där många faktorer samspelar är det meningslöst att peka ut "de verkliga orsakerna", men också dumt att bortse från att biologiska faktorer spelar roll. I stället för att nämna några uppenbara biologiska förklaringsmodeller letar Siv Byqvist efter avlägsna sociala förklaringar; t ex kvinnors lägre självförtroende. En annan fråga. Prostitutionsutredningens arbete från ungefär samma tid som datainsamlingen och Marie Torstenssons avhandling förbigås med tystnad. Här kan det inte vara de två världarna som är förklaringen. Litteraturförteckningen är helt enkelt tunn här och där och vertikal: de citerade arbetena är jämt utspridda över åtskilliga decennier bakåt i tiden. I den typ av vetenskap som jag arbetar inom är huvuddelen av de citerade arbetena från de senaste fem åren. Kunskap kumulerar tydligt på olika sätt i de två världarna.

Sammanfattningsvis: boken är läsvärd, innehåller viktig primär empirisk information och redovisar ett teoretiskt perspektiv på denna informationsmängd som trots mina kritiska kommentarer ändå ligger relativt nära min egen vetenskapssyn. Det finns en progression kvalitetsmässigt från de tidigaste arbetena med en kulmen i det välskrivna och intellektuellt stimulerande avslutningskapitlet i ramberättelsen. Hade jag inte uppskattat arbetet, med brister och förtjänster, hade jag inte skrivit mycket om det. Skaffa själv, läs och tänk.